

Екологія	Беркут	20	Вип. 1-2	2011	73 - 80
----------	--------	----	----------	------	---------

ЧОРНИЙ ШУЛІКА В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

К.О. Редінов

Black Kite in Mykolayiv region. - K.O. Redinov. - Berkut. 20 (1-2). 2011. - Mykolayiv region is situated in the south of Ukraine. Black Kite is included in the Red Book of Ukraine. Data about distribution and number of the species in 1900–2011 are analysed. Black Kite was a common and numerous bird species in the first half of XXth cent. Later its number was decreased. The present number is estimated in 60–80 breeding pairs. Ecology of the species was studied in 1991–2011. Kites arrived in March – early April. They nested mainly in artificial afforestations. Egg laying started in late April – early May. Four nests had 3–4 eggs ($3,3 \pm 0,3$). Measurements of eggs: $57,18 \pm 0,98$ ($54,0–59,7$) \times $44,74 \pm 0,52$ ($42,7–45,6$) mm ($n = 5$). Five broods numbered $1,8 \pm 0,2$ (1–2) fledglings. They left their nests in early July. Post breeding movements and autumn migration lasted from late July to mid October. [Ukrainian].

Key words: Black Kite, *Milvus migrans*, South Ukraine, distribution, number, migration, breeding.

✉ K.O. Redinov, Regional Landscape Park Kinburnska kosa, Shkreptienko Str. 16, Ochakiv, Mykolayiv region, 57500, Ukraine; e-mail: brufinus@gmail.com.

Чорний шуліка (*Milvus migrans*) занесений до третього видання Червоної книги України (Полуда, 2009). Це маловивчений вид у Миколаївській області та загалом у Степовій зоні. Для інших регіонів України є набагато більше інформації (Зубаровський, 1977; Домашевский, 2006). Зібрані нами дані дозволяють оцінити чисельність чорного шуліки та висвітлити деякі аспекти його біології.

Матеріал і методика

Миколаївська область (площа 24,58 тис. км²) знаходиться в межах Степової (93%) та Лісостепової (7%) зон. Лісистість території становить 4,9%, сільгоспугіддя займають 81,8% площі (Національна доповідь..., 2008).

Дані для статті було зібрано в 1991–2011 рр. на стаціонарах, а також під час експедиційних виїздів, що охопили більшу частину території області. У тому числі дослідження проводилися в об'єктах природно-заповідного фонду: природному заповіднику (ПЗ) «Єланецький степ»; регіональних ландшафтних парках (РЛП): «Тилігульський», «Кінбурнська коса», «Гранітно-степове Побужжя», «Приінгульський»; державному заказнику (ДЗ) «Рацинська дача» та низці заказників і заповідних урочищ.

Результати та їх обговорення

В межах області чорний шуліка є гніздовим перелітним видом.

Поширення та чисельність

На початку ХХ ст. шуліка гніздився у природних біотопах, зокрема в долині р. Південний Буг (Сахно, 1938) та на Кінбурнському п-ові в ур. Волижин ліс – 1 пара (Подушкин, 1912). На Кінбурнському п-ові птаха здобуто 25.05.1902 р. (Пекло, 1997), самця і самку – 6.05.1905 р. (за н. ст.) (Подушкин, 1912).

Лісомеліорація сприяла розселенню виду та зростанню чисельності. Шуліка швидко освоїв штучні насадження, в тому числі й лісосмуги. Пізніше практично всі гніздові знахідки виду зроблено саме в штучних насадженнях (Сахно, 1938; Воронцов, 1940; Зябров, 1940; Селезнев, 1940; Тарашук, 1953; Волчанецкий и др., 1959; Волчанецкий и др., 1970; Костюшин, Мирошниченко, 1995; Домашевский, 2001; Редінов, 2003, 2006; Олейник, Редінов, 2006; Редінов, Петрович, 2011). За даними В.І. Тарашука (1953), птахи починали гніздитися в лісо-насадженнях, які досягли 25-річного віку. М.І. Зябров (1940) наголошує, що шуліки гніздяться у старих ділянках лісу. На думку І.І. Сахна (1938), причиною появи виду на гніздуванні в лісосмугах Доманівського

Таблиця 1

Статус чорного шуліки в деяких штучних лісонасадженнях Миколаївщини в 1936–2010 рр.
Status of the Black Kite in some artificial afforestations of Mykolayiv region in 1936–2010

Назва угіддя	Рік початку заліснення	1936–1938	1949–1955	1968	1988–1992	2006–2010
Заповідні урочища «Лабіринт» та «Василева пасіка»	1819	Гн	Гн	Гн	2	2
ДЗ «Рацінська дача»	1870	Гн	Гн	Гн	Нг	5-6
Урочище «Дубова балка»	1880	Гн	Гн	Гн	–	Гн
Заказник «Володимирівська дача»	1873	Гн	4	Гн	–*	–**

Умовні позначення. Гн – гніздиться, Нг – не гніздиться, прочерк – немає даних, цифри – кількість пар.

Примітки. * – згідно особ. повід. Ю.В. Мілобога, гніздився в першій половині 1990-х рр.; ** – під час короткочасних відвідувань у травні 2002 р. та 2010 р. не спостерігався, але це не свідчить про відсутність виду.

району було вирубування дерев у прилеглий долині р. Південний Буг у 1925–1926 рр.

Перебування птахів підтверджують колекційні екземпляри. В ур. Лабіринт самку та самця здобуто 30.05 та 2.06.1938 р. (Зябров, 1940; Девятко, Джамірзоев, 2008). Самок здобуто в заказнику «Володимирівська дача» 27.05.1936 р. та 7.06.1937 р., а в урочищі «Дубова балка» – 2.06.1955 р. (Девятко, Джамірзоев, 2008).

Про високу чисельність шулік у першій половині ХХ ст. свідчать наступні дані. У лісосмугах біля с. Прибужжя Доманівського району гнізилось близько 10 пар (Селезнев, 1940), а в лісосмугах заказника «Володимирівська дача» – 4 пари (Тарашук, 1953). Великими були і розміри зграй бродячих птахів: 27.05 та 16.06.1938 р., відповідно, 17 та до 70 особин спостерігали в ДЗ «Рацінська дача»; 10.06.1938 р. – 9 особин в ур. Дубова балка (Зябров, 1940).

У 1950–1960-х рр. чисельність виду, вірогідно, зменшилася, хоча він і освоїв нові лісонасадження. Зокрема в 1967 р. його знайдено, крім відомих місць (табл. 1), у лісосмугах біля смт Снігурівка та м. Очаків (Волчанецкий і др., 1970).

У наступні десятиріччя чисельність шулік залишається низькою, хоча й не

виключено, що вона поступово зростала за рахунок освоєння птахами мережі лісонасаджень серед агроландшафтів та по долинах річок.

В Одеський та у західній частині Миколаївської областей в 1970-х рр. чорний шуліка був звичайним гніздовим видом в усіх типах лісів, але в 1980-х рр. він практично зникає з природних лісів долини р. Південний Буг (Савранський ліс) та дельти Дністра, але зберігається в острівних лісах, де його чисельність зменшується за 20 років у 4 рази (Пилюга, 1999). За нашими даними, чисельність шулік у більшості острівних лісів є низькою, хоча в заказнику «Рацінська дача», де під час останнього обстеження вид не знайдено (Костюшин, Мирошніченко, 1995), у 2002 р. гнізилось 5–6 пар. Такою ж чисельністю виду була і в 2006 р. (Олейник, Редінов, 2006). У гніздовий період вид виявлено і в інших лісових заказниках та урочищах (табл. 1) та лісонасадженнях на схилах балок. Так, гніздо шулік знайдено в насадженні на схилі берега р. Бакшала (Домашевский, 2001). Виводки спостерігали біля гирла р. Солоні поблизу с. Новосафронівка Новоодеського району (2002 р.) та біля Тилігульського лиману неподалік від с. Ташино Березанського ра-

Таблиця 2

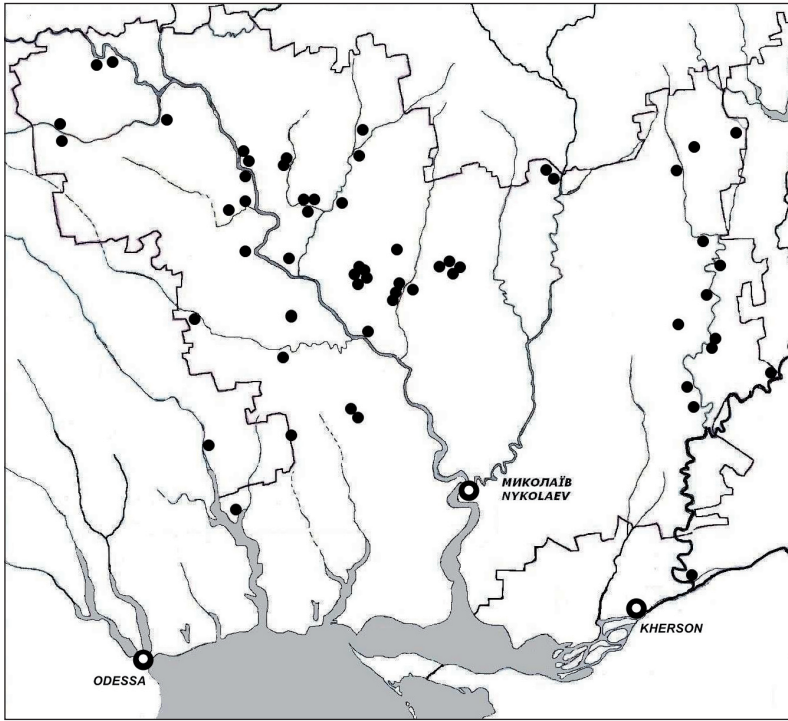
Поширення чорного шуліки у гніздовий період у Миколаївській області (2000–2011 рр.)
Distribution of the Black Kite in Mykolayiv region (2000–2011)

Район	К-ть пар	Місця спостережень (роки)
Арбузинський	4	Заказник «Олександрівська дача» (2006), ок с. Костянтинівка (2011), с. Панкратове (2011).
Березанський	1	Ок. с. Ташино (2004, 2009)
Березнегуватський	8	Ок. смт Березнегувате (2010), с. Калуга (2010), с. Любомирівка (2001–2002), с. Новогригорівка (2002), с. Пришиб (2001–2002), с. Сергіївка (2001–2002), с. Тетянівка (2008).
Братський	2	Ок. с. Новоолександрівка (2001, 2008), ур. «Дубова балка» (2008).
Веселинівський	4	Ок. с. Іванівка (2009), с. Катеринівка (2005), с. Степанівка (2008), с. Федорівка (2000–2009).
Вознесенський	11	Ок. м. Вознесенськ (2008), с. Бузьке (2000), с. Зоря (2008), с. Щербані (2008); ДЗ «Рацинська дача» (2002–2006); запов. урочища «Лабіринт» та «Василева Пасіка» (2008–2009).
Врадіївський	1	Ок. с. Сирове (2001).
Доманівський	5	Ок. с. Богданівка (2006), с. Богданівське (2011), с. Мостове (2008), с. Щуцьке (2000, 2011).
Єланецький	5	Ок. с. Веселий Поділ (2000–2002), с. Калинівка (2000–2009), с. Куйбишівка (2001, 2008), с. Уральське (2002); ПЗ «Єланецький степ» (2003).
Казанківський	5	Ок. смт Казанка (2010), с. Матроно-Василівка (2002), с. Мар'янівка (2008), с. Миколаївка (2008), с. Михайлівка (2010).
Кривоозерський	1	Ок. с. Луканівка (2011).
Миколаївський	1	Ок. с. Степове (2008).
Новобузький	2	Ок. с. Кам'яне (2008), с. Миролобівка (2002).
Новоодеський	3	Ок. с. Михайлівка (2008, 2011), с. Ново-Сафронівка (2002, 2008).
Первомайський	3	Ок. с. Велика Мечетня (2011), с. Кам'яний Міст (2011), с. Чаусове Друге (2011).
Всього:	56	

йону (2004 р.). У 2001–2002 рр. три місця гніздування виявлено в долині р. Вісунь (Милобог и др., 2002). На Кінбурнському п-ові з 1984 р. шуліка не гніздиться (Семенов, Ардамацкая, 1992) і навіть не спостерігається у гніздовий період (Редінов, Петрович, 2008).

Як показали наші дослідження, зараз шуліки гніздяться не тільки в лісах, а й у

лісосмугах серед полів. За даними обліків у 2000–2002 рр. у районі ПЗ «Єланецький степ» гніздилося 2–3 пари. У самому заповіднику пара гніздилась лише в 2003 р. (Редінов, 2003, 2006). В околицях с. Широколанівка Веселинівського району (стаціонар на заході області) птахи не знайдені, але їх гніздування доведено на прилеглий території: у 2005 р. спостерігали виводок

Місця знахідок чорного шуліки в Миколаївській області та на прилеглих територіях у гніздовий період у 2000–2011 рр.
Records of the Black Kite in Mykolayiv region and adjacent areas during breeding season in 2000–2011.

поблизу с. Катеринівка, а в 2009 р. знайдено гніздо біля с. Іванівка.

В агроландшафтах, у першу чергу в балочних системах та долинах річок, ми спостерігали птахів у 15 з 19 районів області (табл. 2, рис.). Щодо районів, де шулік не виявлено, то з упевненістю можна стверджувати, що вони не гніздяться лише в Очаківському районі. В інших південних районах – Жовтневому та Снігурівському – ці птахи, якщо й гніздяться, то в малій кількості. Підтвердженням цього є знахідка пари в пониззях р. Інгулець (Херсонська область) у 2008 р. (З.О. Петрович, особ. повід.). В інших районах, безперечно, мав місце недооблік.

Судячи по зустрічах птахів у гніздовий період ($n = 48$) та підтверджених місцях

гніздування в Миколаївській області не вказані взагалі.

Міграції

У літературі описаний факт знахідки за кільцьованого птаха в Миколаївській області (Зубаровський, 1977; Постельных, 1982), деталі якого було уточнено в Центрах кільцювання птахів (м. Київ, м. Москва). В околицях с. Степове Миколаївського району 15.03.1954 р. мисливцем здобуто птаха, котрий був за кільцьований пташеням 22.06.1942 р. в Польщі (Olsztyn Iława, Susz). Координати місця кільцювання: 53.47 N, 19.22 E, місця знахідки: 47.11 N 31.31 E, дистанція 1109 км.

Прилітають шуліки в березні – на початку квітня. В Єланецькому районі появу

гніздування ($n = 8$), мінімальна чисельність виду в області складає 56 пар (табл. 2). Враховуючи, що частина з облікованих шулік були холостими особинами або мігрантами та мав місце недооблік, чисельність виду можна оцінити у 60–80 пар. Зауважимо, що для Одеської та частково Миколаївської областей чисельність виду оцінено в 25–30 пар (Пиллюга, 1999), а в Червоній книзі України (Полуда, 2009) місця

перших птахів спостерігали 5.04.2000 р. та 12.04.2001 р., в Доманівському районі – 11.04.2008 р. На Кінбурнському п-ові в районі с. Покровське шуліку спостерігали 2.04.1989 р. (Пирогов, 1996). Міграція триває, вірогідно, до середини травня. Біля с. Широколанівка (1.05.1995 р., 23.04.2005 р.) та с. Покровка (18.04.1998 р.) Веселинівського району зареєстровано по 1 особині. Д.А. Подушкін (1912) спостерігав 8.05 (за н. ст.) проліт шулік на Кінбурнському п-ові. Пізніх мігрантів чи кочових особин спостерігали 17.05.1992 р. та 23.05.2003 р. біля с. Широколанівка. За даними фенологічних спостережень, у 1975–1988 рр. у Миколаївській області шуліка прилігав у середньому 26.03 ($n = 32$, 17.02–22.04) (Грищенко, Серебряков, 1990). У Північно-Західному Причорномор'ї весняну міграцію спостерігали 25.03–23.04 (Пилюга, 2000).

У гніздовий період зрідка зустрічаються холості особини, можливо й такі, що гніздилися не успішно, наприклад, 2.07.2005 р. – 2 птахів (разом) спостерігали біля с. Широколанівка, а 13.06.2011 р. – 1 птаха в околицях с. Шурино Миколаївського району.

Відліт проходить малопомітно з кінця липня до середини жовтня: 25.07–14.10. Летять птахи по 1–2 особини. В агроценозах та біля доріг на заході області поодиноких птахів бачили: 2.09.1991 р., 27.07.1995 р., 23.08.1997 р., 25.07.2004 р., 11.08.2004 р., 27.07.2005 р., 25.08.2005 р., 25.08.2006 р. У верхів'ях р. Березань 2 птахів обліковано 7.08.1996 р. На Кінбурнському п-ові це рідкісний мігрант, що спостерігався в серпні – на початку жовтня: 13.08.2011 р. – 1 і 1, 14.09.2003 р. – 1, 22.09.2007 р. – 1, 30.09.2007 р. – 2 (наші дані); 14.09.1987 р. – 1 (Пирогов, 1996), 6.10.2009 р. – 1 (М.Ю. Шинкарук, особ. повід.) В проміжок часу між 23.09 і 2.10.2006 р. по одній особині обліковано 24–26.09 (Олейник и др., 2008). В околицях м. Южне (Одеська область) 2 молодих шулік, котрі летіли в західному напрямку, 14.10.2011 р. спостерігав

О.О. Форманюк (особ. повід.). У Північно-Західному Причорномор'ї проліт шулік спостерігали між 4.08 та 22.09 (Пилюга, 2000). У районі Чорноморського біосферного заповідника вид відмічено найпізніше – 18.11.1947 р. (Клименко, 1950).

Заслуговує на увагу реєстрація чорного шуліки на прилеглий території взимку. П.С. Панченко (особ. повід.) 13.01.2010 р. спостерігав птаха в с. Крижанівка Комінтернівського району, поблизу м. Одеси. Шуліка летів вздовж узбережжя моря в західному напрямку. Вірогідно, птах залишав місце зимівлі на півдні України через виникнення складних метеорологічних умов. Зокрема в січні в масі відлітали також і звичайні канюки (*Buteo buteo*). В Одеській області чорного шуліку зрідка реєстрували взимку й раніше, але в Придунайському регіоні (Русев и др., 1998; Жмуд, 1999, 2001).

Гніздування

Чорний шуліка досить пластичний у виборі місця гніздування. Гніздиться в різноманітних насадженнях, у тому числі в байрачних та штучних лісах і гаях, лісо-смугах. В останніх іноді між полями. У літературі є повідомлення про гніздування на скелях р. Південний Буг нижче м. Первомайськ (Назаренко и др., 1962), чого пізніше не спостерігали. Гніздові ділянки відносно постійні. Ми відмічали гніздування шулік протягом 2000–2006 рр. на одній гніздовій ділянці (у 2009 р. птахи гніздилися там же).

Відразу після прильоту шуліки з'являються на гніздових територіях. У квітні птахи ремонтують старі чи будують нові гнізда: 13.04.2002 р. – основа гнізда збудована, 26.04.2002 р. – оглянуто нове гніздо іншої пари. Один раз відмічено займання шуліками гнізда, яке в минулому році належало степовим канюкам (*Buteo rufinus*). У ньому було змінено лоток. Гнізда ($n = 8$) знаходилися: на дубі (37,5%), гледичії (37,5%), вербі (12,5%), робінії (12,5%) на висоті $7,6 \pm 1,2$ (4,5–14) м.

Гнізда птахи будують із гілок дерев, частково з бур'янів, використовують і антропогенні матеріали: целофан, мотузку. У лотках гнізд знаходили солому, пачки від цигарок, шматки целофану, матерії, хутра, картону і т.п. Лише гніздо шулік у заповіднику не мало антропогенних матеріалів. Розміри гнізда, збудованого шуліками: $D = 55$, $d = 19$, $H = 25$, $h = 6$ – із кладкою (наші дані); $D = 80 \times 47$; $d = 38 \times 33$; $H = 34$ – із пташенятами (Домашевский, 2001). Поряд із шуліками спостерігали гніздування великого яструба (*Accipiter gentilis*) (за 400 м), звичайного (800) і степового (800) канюків та крука (*Corvus corax*) (500). Під гніздами шулік будують свої гнізда польові горобці (*Passer montanus*) (Воронцов, 1940; наші дані). В одному випадку гніздо горобця було зруйноване, а залишки самого птаха (пір'я) знаходились у гнізді.

Відкладання яєць починається з кінця квітня – початку травня: 6.05.2003 р. – початок яйцекладки (1 яйце), 31.05.2005 р. – одноденне і троє старших пташенят, 24.04.2002 р. – самка сидить у гнізді, але кладки немає (9.05 – 3 яйця). С.В. Домашевський (2001) знайшов 10.06.2000 р. гніздо з 2 пташенятами приблизно 14-денного віку. Судячи з віку пташенят, оглянутих 31.05, яйця відкладаються з інтервалом приблизно в 48 годин. В оглянутих гніздах ($n = 4$, одна гніздова ділянка) було: $3,3 \pm 0,3$ (3–4) яйця або пухових пташенят. Розміри яєць ($n = 5$): $57,18 \pm 0,98$ (54,0–59,7) \times $44,74 \pm 0,52$ (42,7–45,6) мм.

У виводках ($n = 5$) $1,8 \pm 0,2$ (1–2) злетків. Виліт пташенят із гнізд спостерігали на початку липня. Так, 7.07.2002 р. один злеток сидів у гнізді, а інший – поруч на гілці. При наближенні людини вони відлетіли. У цьому ж гнізді 27.06.2006 р. було двоє добре оперених пташенят, одне з яких поводитись агресивно по відношенню до людини (захищалось). Двох молодих, що випрошували їжу у дорослих в околицях гнізда, спостерігали 6.07.2002 р. Дорослих з 2 молодими, що трималися на полі, бачили 18.07.2005 р. Виводки не розпада-

ються близько місяця. Найпізніше виводок спостерігали 12.08.2004 р. У липні птахів ще можна спостерігати в районі гнізда. З місць гніздування шуліки зникають до кінця серпня: 15.08.2000 р., 20.08.2001 р. – останні реєстрації в околицях ПЗ «Славецький степ».

Під час насиджування та вигодовування пташенят дорослі линяють. 15.06.2000 р. у самця і самки (пара) були відсутні окремі махові пера. Линяючих птахів спостерігали також 17 та 26.06.2006 р. Самця з відсутніми окремими маховими, якого ми вважаємо холостою особиною, обліковано 23.05.2003 р. М.І. Зябров (1940) зграї линяючих птахів, котрі не брали участі в розмноженні, спостерігав 27.05, 10 та 16.06.1938 р.

Поведінка птахів однієї пари біля гнізда по відношенню до людини була такою: кладки немає, дорослі пташенята – шуліки кружляють мовчки над гніздовою територією; малі пташенята – окрикують («свистять»). Дорослі з пташеням-злетком іншої пари на гніздовій території теж супроводжували та окрикували людину.

Живлення

Мисливські ділянки шулік включають у себе степові ділянки (балки, перелogi, поля) та водно-болотні угіддя, у окремих пар і ділянки асфальтових доріг, у тому числі й з інтенсивним рухом. На останніх вони підбирають загиблих тварин або живляться їх залишками. В пошуках поживи птахи по балкам залітають і в межі сіл. Серед способів живлення відмічено клептопаразитизм по відношенню до луня (*Circus aeruginosus*), у якого шуліка відібрав мишоподібного гризуна. Максимальна відстань, на яку птахи літають за поживою від гнізда, – не менше 5 км.

Об'єкти живлення різноманітні. У гніздах знайдено курганцевих мишей (*Mus spicilegus*), залишки подільських ховрахів (*Spermophilus odessanus*) та жуків (*Coleoptera*) (Воронцов, 1940; Тарашук, 1953). У шлунках двох здобутих у липні

1936 р. птахів було 426 екз. жука-кузьки (Будниченко, 1950). В оглянутих нами гніздах знайдено один раз пір'я польового горобця, а в погадках ($n = 5$) були залишки мишоподібних гризунів, прудких ящірок (*Lacerta agilis*), пір'я та зерно пшениці, з'їдене разом зі здобиччю, панцирі жуків. У с. Широколанівка 23.05.2003 р. спостерігали шуліку, котрий живився нутрощами, залишеними від нещодавно забитої худоби. На обочині шляху біля смт Веселинове 22.06.2006 р. бачили шуліку, що поїдав разом із круками труп собаки.

Питання охорони

Головна причина стрімкого падіння чисельності виду в Україні, що спостерігається протягом останніх 30 років, невідома (Полуда, 2009). Причини її зниження в 1950–1960-х рр. ми вбачаємо в масовій кампанії по знищенню хижих птахів (до 1968 р.) та використанню пестицидів, зокрема препарату ДДТ. Зауважимо, що в кінці 1960-х рр. чисельність усіх хижих птахів родини яструбових, що гніздилися в штучних лісонасадженнях, була низькою (Волчанецкий др., 1970). Головними причинами падіння чисельності виду на Сумщині, на думку В.П. Беліка та В.Т. Афанасьєва (1998), була інтоксикація птахів, котрі вживали отруєну рибу та «забруднених» свинцем тварин, збитих на автошляхах. Можливо, ці фактори актуальні і для птахів, котрі мешкають на південному заході України.

Даних, щоб напевно говорити про успішність гніздування замало. Нам відомий один випадок знищення пташенят людиною та один випадок, коли кладку знищили, вірогідно, воронів птахи. В одному випадку було яйце-розбавок. Якщо порівняти середній розмір кладки з середньою кількістю пташенят-злетків, то успішність розмноження становить біля 55%. Чорний шуліка терпимий до факторів непокою. Так, у 35 м від гнізда з пташенятами знаходилася пересувна пасіка (Домашевский, 2001). Відома нам пара гніздилася в лісосмузі, поряд

з якою проходила часто використовувана польова дорога. Польюючи вздовж асфальтових доріг, птахи спокійно реагують на проїжджаючий поблизу транспорт.

Близько 8–10 пар шулік охороняються в об'єктах ПЗФ області: НПП «Бузький Гард», заказники «Рацинська дача», «Олександрівська дача», заповідне урочище «Дубова балка» та ін. У всіх цих об'єктах охорона виду має пасивний характер, за рахунок збереження біотопів.

Подяки

За допомогу в зборі матеріалу та написанні роботи автор вдячний В.М. Грищенку, Д.С. Олійнику, П.С. Панченку, З.О. Петровичу, А.М. Полуді та О.О. Форманюку.

ЛІТЕРАТУРА

- Белик В.П., Афанасьев В.Т. (1998): Многолетняя популяционная динамика хищных птиц в условиях Сумского Полесья. - Авифауна Украины. 1: 4-16.
- Будниченко А.С. (1950): К экологии и хозяйственному значению кобчика и других птиц в полезащитных лесонасаждениях. - Зоол. журн. 29 (2): 97-106.
- Волчанецкий И.Б. (1959): Материалы по орнитофауне юга Правобережной Украины и Молдавии. - Уч. зап. Харьк. ун-та. (Тр. НИИ биологии и биол. ф-та). 28: 75-79.
- Волчанецкий И.Б., Лисецкий А.С., Холупяк Ю.К. (1970): О формировании фауны птиц искусственных насаждений юга Украины за период с 1936 по 1967 г. - Вестн. зоол. 1: 39-47.
- Воронцов Е.М. (1940): Материалы по орнитофауне Владимирского лесничества Николаевской области УССР. - Тр. н.-и. зоол.-биол. института ХГУ. Харьков. 8-9: 69-88.
- Грищенко В.Н., Серебряков В.В. (1990): Ход весенней миграции черного коршуна на Украине по данным фенологических наблюдений. - Вестн. зоол. 5: 79-81.
- Девятко Т.Н., Джамирзоев Г.С. (2008): Каталог орнитологической коллекции Музея природы Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина (Кавказ, южные регионы России и Украины, Средняя Азия, Казахстан). Махачкала: ДГПУ. 1-236.
- Домашевский С.В. (2001): Орнитофауна регионального ландшафтного парка «Гранитно-степное Побужье». - Запов. справа в Україні. 7 (2): 23-29.
- Домашевский С.В. (2006): Материалы по экологии осоеда и черного коршуна на севере Украины. - Беркут. 15 (1-2): 125-131.
- Жмуд М.Е. (1999): Птицы украинской части дельты р. Дунай и сопредельных территорий в зимний

- сезон 1998–1999 гг. - Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины. Мелитополь-Одесса-Киев. 2: 33-43.
- Жмуд М.Е. (2001): Зимовки птиц в приморской зоне украинской части дельты Дуная в сезон 1999–2000 гг. - Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины. Одесса-Киев. 3: 3-10.
- Зубаровський В.М. (1977): Фауна України. Т. 5. Птахи. Вип. 2. Хижі птахи. К.: Наукова думка. 1-332.
- Зябров М.І. (1940): Замітка про птахів Вознесенського лісгоспу Одеської області. - Тр. н.-и. зоол.-биол. інститута ХГУ. Харків. 8-9: 91-102.
- Клименко М.И. (1950): Матеріали по фауні птахів району Черноморського державного заповідника. - Тр. Черноморського гос. зап.-ка. Київ: Изд-во КГУ. 3-69.
- Костошин В.А., Мирошніченко В.И. (1995): Хищные птицы некоторых заповедных объектов Николаевской области. - Практичні питання охорони птахів. Чернівці. 165-168.
- Милобог Ю.В., Ветров В.В., Стригунов В.И. (2002): Современное состояние хищных птиц бассейна реки Ингулец. - Бранта. 5: 14-24.
- Назаренко Л.Ф., Никишин Е.В., Попова М.Ф., Лобановский М.Н. (1962): Об уменьшении численности дневных хищных птиц в Северо-Западном Причерноморье. - Мат-лы 3 Всесоюз. орнитол. конф. 2: 109-110.
- Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Миколаївській області в 2007 р. / Під заг. ред. Є.О. Седлецького. Миколаїв: МДУ, 2008. 1-172.
- Олейник Д.С., Редінов К.А. (2006): Гнездящиеся хищные птицы заказника «Радинская дача». - Запов. справа в Україні. 12 (2): 42-44.
- Олейник Д.С., Редінов К.А., Форманюк О.А. (2008): К пролету хищных птиц на Кинбурнском полуострове осенью 2006 г. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III Міжнар. наук. конф. «Хижі птахи України». Кривий Ріг. 281-285.
- Пекло А. М. (1997): Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 1. Неворобьиные *Non-Passeriformes* (Пингвинообразные *Sphenisciformes* – Журавлеобразные *Gruiformes*). К.: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1-156.
- Пилога В.И. (1999): Современное состояние и тенденции изменения численности гнездящихся хищных птиц Юго-Западной Украины. - Проблемы изучения фауны юга Украины. Мелитополь-Одесса: АстроПринт-Бранта. 96-117.
- Пилога В.И. (2000): Некоторые аспекты сезонных миграций хищных птиц в Северо-Западном Причерноморье. - Птицы Азово-Черноморского региона на рубеже тысячелетий. Одесса: АстроПринт. 27-29.
- Пирогов Н.Г. (1996): К изучению пролета птиц в районе Черноморского заповедника. - Запов. справа в Україні. 2: 42-48.
- Подушкин Д.А. (1912): Заметки о перелетах и гнездовании птиц в окрестностях Днепровского лимана. - Зап. Крымского об-ва естествоиспыт. 11: 80-95.
- Полуда А.М. (2009): Шуліка чорний *Milvus migrans* (Boddaert, 1783). - Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалконсалтинг 477.
- Постельных А.В. (1982): Черный коршун – *Milvus korschun* (Gm.). - Миграции птиц Вост. Европы и Сев. Азии. Хищные – журавлеобразные. М.: Наука. 32-34.
- Редінов К.О. (2003): Результати обліків хижих птахів в заповіднику «Сланецький степ» та на прилеглих територіях. - Птицы Азово-Черноморского региона: мониторинг и охрана. Мат-лы II съезда и научной конференции АЧОС. Николаев. 52-54.
- Редінов К.О. (2006): Орнітофауна природного заповідника «Сланецький степ». - Запов. справа в Україні. 12 (1): 46-56.
- Редінов К.О., Петрович З.О. (2008): Орнітофауна регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса» в гніздовий період. - Запов. справа в Україні. 14 (2): 63-67.
- Редінов К.О., Петрович З.О. (2011): Рідкісні види птахів у басейні р. Південний Буг у межах Миколаївської області. - Рідкісні й зникаючі птахи Північно-Західного Причорномор'я. Одеса. 54-64.
- Русев И.Т., Жмуд М.Е., Корзюков А.И. и др. (1998): Характер зимовки птиц в Северо-Западном Причерноморье в 1998 г. - Зимние учеты птиц на Азово-Черноморском побережье Украины. Сб. мат-лов XVIII совещ. Азово-Черноморской орнитол. раб. группы (4–6 февраля 1998 г.). Алушта-Киев. 22-47.
- Сахно І.І. (1938): До вивчення фауни звірів і птахів позахисних смуг Одеської і Миколаївської областей і впливу фауни на прилеглі поля. - Зб. праць Зоол. музею АН УРСР. Київ. 21-22: 97-136.
- Селезньов М.Г. (1940): Птахи лісових позахисних смуг Богданівки і Акмечетки Одеської області. - Тр. н.-и. зоол.-биол. інститута ХГУ. Харків. 8-9: 103-113.
- Семенов С.М., Ардамацкая Т.Б. (1992): Смена видового состава и структуры населения птиц Вольжинского леса за 35 лет (1954–1989). - Природные комплексы Черноморского государственного биосферного заповедника. Киев: Наукова думка. 142-151.
- Таращук В.И. (1953): Птицы позахисних насаждений. Киев: Изд-во АН УССР. 1-124.

К.О. Редінов,
РЛП «Кінбурнська коса»,
вул. Шкретієнка, 16,
м. Очаків, Миколаївська обл., 57500,
Україна (Ukraine).